

Nezaupanje je ploden gnoj za strah

MILAN VOGEL

« Kristina Brenk je pri šestindesetih letih spoštovanje vrednega bistrega duha. Med vojno je bila v Ljubljani kurirka Prežihovega Voranca. Tudi zato, ker je njegovo pisateljsko ime danes zaradi njegovega političnega delovanja zapostavljeno, sva se pogovarjala predvsem o njem. Njune stike je sicer že opisala v knjigi *Kruh resnice*, a še vedno se najdejo neznani drobcji. »

Ko na začetku pogovora omenim, da je nekje rekla, da v neznano ne gre in kako se je potem odločila za nekaj tako negotovega, kot je bil upor, oziroma ali je bila tako prepričana v zmago, se začudi: »Kje sem rekla to? Tega se ne spomnim. Da me ni sram! Saj vedno hodimo v neznano. Ali ni res? Odločitev za upor sploh ni bila vprašljiva. Že prvo uro smo vedeli, koliko je ura: da je to okupacija in kaj je Hitlerjev namen. Ali sem bila prepričana v zmago? Dvestoodstotno.«

Zanesljiv, nezaupljiv

Povprašam jo po tem, ali ji je Prežih kdaj govoril o značaju Korošcev, in povem znano anekdot o očetu in sinu, ki sta šla peš z Dobriem Pliberk in je prvi pri Guštanju rekel, kako je lepa rž, drugi pa pri Prevaljah nekaj kilometrov naprej odgovoril, da pšenica tudi. Pravi, da anekdoti sliši prvič, in odgovarja, da ji neposredno o značaju Korošcev ni nikoli govoril. »Bil pa je zelo slikovit pripovedovalec, stvaren.«

In kako bi Prežiha označila kot človeka? Kakšen je bil?

»Bil je zanesljiv. To je eno. Kar je rekel, je držalo bolj kot berič tatu. Toda kot illegalec je moral biti nezaupljiv. Ali ni to res? Seveda je moral biti! Spominjam se, ko sem bila kurirska pošta med Vorancem in Finžgarjem ter med Vorancem in Levarjem. Ta dva sem poznala. Za Finžgarja mi je rekel: 'Povej mu, ne bom ti dajal listka. Kaj pa, če te dobijo in ga ne boš mogla požreti.' To je bil nauk. In mi je povedal, kaj naj rečem, in sem to Finžgarju lepo povedala, kot je naročil. (Premaga jo smeh od srca.) »Ali se radi smejete? Jaz se zelo rada, a nimam

Posebna zgodba v odnosih med Kristino Brenk in Prežihom so *Solzice*. Ko sta se nekoč sprehajala po Ljubljani, so z nekega vrta zadišale šmarnice. Prežihu je zastal korak, zamislil se je in začel pripovedovati zgodbo iz Solzic. Kristina Brenk ga je takoj začela nagovarjati, da jo mora zapisati. Nekega dne ji je izročil rokopis in jo prosil, naj ga pretipka. To je tudi storila. Rokopis je shranila na varno v muzeju France Mesesnel. *Solzice* so vojno preživele, Mesesnela pa so v začetku maja 1945 na Turjaku ustrelili domobranci.

veliko priložnosti. Potem je Finžgar zmeraj rekel: 'Ali bi kozarček ali pol kozarčka vina?' Sem rekla (spet smeh): 'Ne, gospod župnik, tudi za ta kmašnega ne.' Pa ni vedel, zakaj. Če pa bi rekel: 'Ali boš šnitto farovškega hlebca,' bi pa rekla: dve.«

Na namig, da je poleg Finžgarja in Levarja verjetno poznala še več za Osvobodilno fronto delujočih ljudi, odgovarja, da je pošto nosila tudi drugam, a nikoli ni poznala imen. »In četudi je bila na vratih vizitka, je nisem prebrala. Vedela sem samo nekaj: če bi vrata odprl belogardist ... Bali smo se domačih kolaborantov. Ne Italijanov ne Nemcev se nisem bala. Samo domačih.«

Govorice o tem, da naj bi tudi Prežiha izdal domači izdajalec, celo Korošec, so po njenem res samo govornice. »Ko so Prežiha na začetku leta 1943 aretirali, sploh niso vedeli, koga so dobili. Za Bežigradom je bila pri inž. Miroslavu Črnivcu (jaz ga nisem poznala) javka, kjer je bil Prežih prijavljen. Doma je bila samo Črnivčeva žena. Morala bi priti kurirka in je tudi prišla. So pa že prej bili tam belogardisti, ki so izvedeli za to kontaktno točko. Prijeli so tudi kurirko, vendar tudi ona ni vedela, da je bil tam Prežihov Voranc, tako da ga ni mogla izdati. Ko so Prežiha pripeljali na domobranski sedež na Resljevi in nato v zapor, ga je na hodniku ogovoril njegov polnečak: 'Ja, stric, kaj pa ti tukaj?' S tem je bilo konec in so ga začeli zasliševati.«

Voranc za Hertu Haas

Vendar naj bi mu ponudili visoko mesto v nemški upravi, neka kšna županstvo.

»Ne, ne. O tem piše Miro Simčič v knjigi *Tito brez maske*. Ponoči sem prebrala poglavje, ki govori o Titu in Prežihu. V njem je vrsta nedognanih stvari, tipajočih, tako da sem bila malo žalostna. Kar piše o Titu, jaz marsikaj lahko drugače vem, vendar ne bom rekla nič. To je napisano in ne moreš nič. Natisnjeno je natisnjeno, in amen. Prežih mi je sam povedal, da so mu takrat ponudili predsedstvo Adriatisches Küstenlanda, kot so ga imenovali. Saj to je bil Drück nach Meer, in so hoteli ustanoviti Adriatisches Küstenland, ampak brez Slovencev oziroma le s tistimi Slovenci, ki bi govorili samo nemško, ki bi prisegli na Hitlerja. Je pa re-

kel ne. Zakaj ne? Tako mi je povedal po vojni: 'Ker boste vojno izgubili.' S tem pa se je tudi pokopal. Nemci so že tako prežali nanj in so ga odpeljali najprej v Begunje, od tam pa v Nemčijo. Ali veste, kako so ga peljali iz Begunj v Berlin? Sedel je uklenjen med dvema gestapovcema in njima razlagal imena, vsa slovenska imena postaj je vedel. Imel je genialen spomin, nič mu ni ušlo. In je pripovedoval o krajih, kjer so bile postaje, tako da bi ga nazadnje najraje izpustila (smeh). Tudi to mi je sam govoril.«

Veliko je tudi ugibanj, zakaj Prežih ni odšel v partizane, in pomislov, da mu nekateri slovenski politiki namenoma niso dali zveze, ker so se ga hoteli znebiti.

»Ne vem, ali poznate resnično zgodbo. Mi jo je tudi sam povedal. Ko so ga že imeli ujetega, so v Zagrebu Nemci zaprli Hertu Haas. Saj vam ime kaj pove? Potem so naši obljubili, da če izpustijo Hertu, ki je bila Titova prijateljica, lahko naredijo zamenjavo. To pa Vidmar piše, Jože, ne Milan, da ga je vprašal Kidrič, koga bi lahko v Zagrebu zahtevali za zamenjavo Hertu. Je pa Kidrič rekel: Samo Prežiha

rešiti, ki je v njihovih rokah. In so rekli ne. Sem brez komentarja, ker ne vem nič drugega, kot kar sem prebrala v knjigi.«

Kristina Brenk se je s Prežihom po vojni veliko pogovarjala. Ji je govoril tudi o taborišču?

»En stavek lahko povem, ker ga imam še danes v ušesih. Ko je konec maja ali v začetku junija leta 1945 prišel prek Prage iz Mauthausna – še danes ga vidim v takih temnoplovih kavbojskih hlačah z naramnicami – sva z možem stanovala na Mirju 4. Kaj stanovala, eno sobo sva imela in ta je bila vse, spalnica, kuhinja, poleg starega pisalnega stroja je stal rešo, na katerem sem kuhala. Pride, potrkna na vrata. Vstopi, drži roke na hrbtu, in pravi: 'Roke pa ti ne bom dal. Ne bom se te dotaknil, ker so nas razčlovečili.' Natančno to je rekel: razčlovečili so nas. Veste, kako je bilo v Mauthausnu? Prisilili so jih, da so stali ob oknih, ker so bile ječe spodaj v kleti, in gledali, kako so na dvorišču obešali zapornike.«

In zato se je on počutil, da ima umazane roke, ker je slonel ...

»Ker je živel. Saj tam je bil namen, da ga ubijejo, pa sta ga dva

Mariborčana, eden je bil brivski mojster, drugi pa ne vem kaj ... Ali veste to zgodbo? Ta dva sta ga rešila, in sicer kako? Ko so jih pripeljali v Mauthausen, so vse slekli do golega. Morali so leči na trebuh in takrat sta ta dva poskrbela, da je šlo prek cele vrste – Prežih je bil bolj proti koncu – povelje: 'Povejte naprej, Prežiha imate gori, povejte: Ne dvigaj glave, ne dvigaj glave.' Kajti če jo je kdo dvignil, so ga takoj ustrelili v glavo. Takrat sta ga rešila in tudi pozneje sta priskrbeli, da je preživel. In v kuhinji so celo podkupili tistega, ki je imel pod komando te skorjice za ujetnike, ne vem, kako so ga podkupili, da je dal včasih za Prežiha kakšen kos kruha. Prežih je prišel k meni tako suh, tako suh, ko je rekel: 'Roke pa ti ne bom dal'. Jaz ga najbrž ne bi poznala, ker so mu že lasje odpadli in zobje. Bil je revež. Uničen, uničen. Ampak potem si je opomogel. Ni pa bilo preprosto.«

Ne jemljite bajtarjem

Po vojni pa je, kot pravijo, prišel v spor s politikom, ker se je zavzemal za kmete.

»Natančno. Natančno tako. Kmetje so hodili k njemu in mu povedali različne stvari. Ostro se je zavzel zanje: 'Ne jemljite bajtarjem'. Takoj po vojni je rekel, še danes vem ta stavek, da tem bajtarjem jemljejo njiv'ce zato, da advokati dobijo posestva.«

O Prežihovi ogroženosti po vojni in tem, da naj bi celo spal s pištolo pod vzglavnikom, Kristina Brenk pravi: »Ah, to s pištolo! Pištole sploh ni imel. To je legenda. Nikoli ni spal s pištolo. Vedel pa je, da ni varen, in se je čutil ogroženega. Saj ta ogroženost je nekaj stalno navzočega v človekovem življenju. Ali ni res?«

V takem času pa sploh.

»V takem času pa sploh. Nikomur ne zaupaš, tebi ne zaupajo. Nezaupanje je ploden gnoj za strah.«

In kako se Kristina Brenk spominja Prežihovih sorodnikov?

»Njegovo mamo sem videla samo enkrat, ko nas je Prežih peljal gledat turške šance. Bila je popolnoma slepa, imela je sivo mreno, ki je prerasila že v belo. Voranc jo je odpeljal, ko se je poslavljaj. Držal jo je okrog vratu in rekel: 'Mama, zdaj te bom pa pospremil v posteljo.' To je bilo enkratno srečanje, potem pa je kmalu umrla. Ob poti na turške šance je bila lipa. Tam se je ustavil in rekel: 'Tukaj pa posedimo, tako rad na našo goro gledam, na Uršljo goro. Tukaj bi jaz rad bil pokopan, da bi skoz imel goro pred seboj.' A se mu ni izpolnilo.«

Prisrčne stike pa je imela s Prežihovo ženo Micko.

»Prežihova žena je bila nartalepš' punca v dolini. In to gruntar-

ska. Kaže, da jo je šarmiral. Niso mu je radi dali in tudi jemal je ni zaradi grunta, marveč zato, ker je bila lepa in bistra. Zelo bistra. Ali ste brali njeno kolumno z naslovom Sreče pa ni bilo niti za ajdovo zrno. Niste tega brali? Pisala je o svojem sopotništvu z Vorancem in dala tak naslov. Po njeni smrti sem hodila tudi k njeni hčeri Mojci, ki je letos umrla. Smo bili prijatelji z Gosarjevimi.«

Rada se spominja tudi Prežihovih bratov Avgusta in Alojza, predvojnega urednika *Slovenca* in medvojnega člana pobegle jugoslovanske kraljeve vlade v Londonu.

»Lojz je umrl v Ameriki, a si je strašno želel domov. Nekoč sem bila pri njem, preden je šel v London, na *Slovenca*, kjer je pisal kolumne. Takrat sem mu nesla tudi Vorančeve pozdrave in povedala, kako je z njim.«

Je torej Voranc imel stike z njim?

»Jih je moral že imeti. Ampak govoril pa o njem ni veliko. Le enkrat je rekel: 'Veš, kadar grem pa k Lojzu, mi pa zmeraj da ta bel krogelc (kolar).«

Koroškega Fužinarja, ki ga je nekaj časa urejal Prežihov brat Avgust, Brenkova prebira še danes. »Veste, da zelo pogrešam spominske zapise o Prežihu. Zdaj bi ljudje še marsikaj vedeli, da bi se lahko zapisalo in ohranilo.«

Beseda nanese tudi na Prežihova literarna dela in njegovo zapostavljenost danes. Občutek ima, da se bodo *Jamnica*, *Požganici* in *Doberdob* težje ohranili, ker ljudje dane ne berejo belih knjig, živele pa bodo *Solzice* (z njenim ostrivcem na o) in *Čez goro k očetu*. Absolutno tudi *Samorastniki*, »ta podoba Hudabivške Mete, tisti konec: 'Vse to je vaše ...'«.

Pa tudi *Dihurji* ...

»Tudi, tudi, pa *Boj* tudi. Ja, novelete bodo živele. Lažje kot dolgi tekti.«

Ko jo na koncu povprašamo, kakšnih tem bi se Prežih kot pisatelj loteval danes, spet ne more brez smeha.

»Kakšno iskrivo vprašanje! Jaz mislim, kot tisti anonimnež, ki je pred puntom tisočletja zaklical: 'Le vkup, le vkup, uboga gmajna.' Ali se strinjate?«

Seveda se.

»Ali takih – najprej sem si rekla, da ne znam odgovoriti, potem sem se pa spomnila –, kot bi jih pisal Trubar. Še kakšnega puntarja iz svetovne zgodovine mi povejte. A ja, ga že imam. Hemingway. Pa še kdo.«

Kakšen lirični Lorca.

»Lorca. Joj, kako dobro ime, kljub temu da se ni nič takega šel v poeziji, pa vendar se je šel. Lorca, Lorca, dobro. Ga imava v čislih, ali ne?«

KRISTINA BRENK

Foto Aleš Černivec